

A réz kor emlékei a vidéken és nálunk. — A bronz használata e vidéken. — Bronz kori kultúra hazánkban. — A bronz- és kőkori leletei ugyanazon időből is találhatók. Mindazáltal nálunk külön kőkorszak is létezett. — További bronz leletek a vidéken és határunkban. — Nagy változatosság ezekben. — Helyi kultúránk e korban. — Bronz kori földműveink és telepeink. — E kor időszámítása. — A vas kor kezdete nálunk.

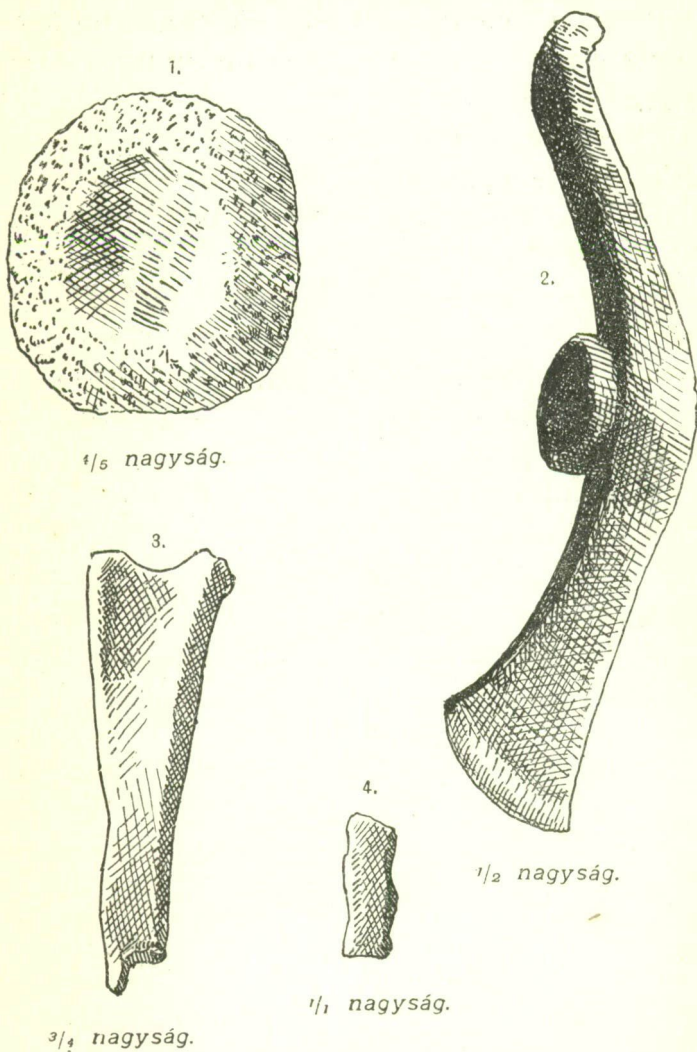
Már a kőkorszakban találkozunk itt-ott réz eszközökkel is, mely utóbbi fémeket a Mátrában, a bányási hegyekben és a bihari Réz-hegységben hozzánk elég közel lehetett találni. Vidékünkön, Csongrádmegyében, a réz korszakból több régi eszközt találtak,¹ de különösen Mindszenten,² Szilléren³ és Szentesen⁴ a Kureza partján. Ezek mellé sorakozik az a vörösréz balta, melyet határunkban az Alföldi vasút töltésének készítése közben találtak, továbbá az a csinos fókó, mely Técsi József ügyvéd kopáncsi földéről, egy kés, mely területünk másik pontjáról került s végezetre az a vörösréz eszköz (csákány?)

¹ Arch. Közl. 1861. II. 41.

² Arch. Ért. 1888. II. 162.

³ Arch. Ért. 1890. 436.

⁴ U. o. 1888. 254.

16. sz. A réz korszak emlékei a határból.

(A h.-m.-vásárhelyi főgymn. régiségtárban.)

darab, mely nem rég a nagyfai töltés készítése alkalmával a sövényházi határban hasra fektetett csontváz oldalánál egy sima tejkovag kíséretében találtatott.¹ Valamenyi főgymnasiumi régiség-tárunkban őriztetik.

A kereskedelmi összeköttetések azonban a bronznak, az őskor e legbecsesebb fémének használatával is megismertették e vidék lakosságát. Különösen a főnicziai kereskedők a föld legtávolabbi áruit burczolták s cserélték ki egymással. Asszýria, Babylon és Egyiptom czikkeit szintúgy elhordták magukkal, mint a Közép-, Atlanti-és Keleti-tenger mentén eső országok áruit s ezek forgalomba hozása végett nemcsak tengeri, de folyami és szárazföldi utakat is használtak. Ez utóbbiak egyik ága hazánk földére is kiterjedt s itt ez úton a messze országok és világrészek áruczikkei is ismeretessékké váltak s használatba vétettek.² Idővel pedig a benszülöttek ez áruczikkék anyagát közelebb, ben a hazában is jó részben megtalálták, a mi azok elterjedését nagy mérvben elősegítette. Így történhetett, hogy a bronz eszközök a mi vidékünkön is elterjedtek.

A bronz kor régiségei mind a környékben, mind határunkban nagy számban találhatók. Így:

Csorváson és B.-Gyulán egy-egy tokos véső, előbbi külföldi típus.³

¹ E kő a rajzon $\frac{4}{5}$ nagyságban ábrázoltatik.

² Arch. Közl. X. 82.

³ Hampel, A bronz kor emlékei Magyarhonban (képes atlasz) XIII. 5. és XI. 6.

Mezőberényben egy csákány és korong.¹

Dorozsmán fejsze s egyéb tárgyak.²

Szegeden egy sarló, Rőszkén másféle régiségek.³

Csókán, a Tisza partján, kard és bronz korongok.⁴

Csongrádon véső, sarló és igen sok más eszköz, melynek öntő-műhelye is fölfedeztetett.⁵

Szentesen lándsa s egyéb készítmények.⁶

Kis-Zomboron karikák s Macedoniai Fülöp király ezüstérme.⁷

Nálunk e korszakot főleg a következő, határunkban talált bronz tárgyak képviselik, melyek régiség tárunk kincseit képezik: nyíl csúcs egy drb, kés a Fűrge-halomból egy drb, tör Mártélyről két drb, lándsa ugyan onnét egy drb, tokos véső két drb, egy balta, egy kard Batidáról, egy csákány Kopáncsról, egy pikkelyekből alakított vért darab a pap-erei Szöllős-kertből. Ezekhez tartozik négy csatt a dillinkai téglagyári telepről, két karperecz Szöllő-halomról. Ezeken kívül vannak némely bronz- és agyag régiségek, melyek 1884-ben, a tiszai töltés építése alkalmával, határunkban, a mártélyi parton találtattak s több

¹ U. o. LXXXIV. 1—4. Arch. Közl. 1863. II. 161.

² Arch. Közl. 1863. II. 173.

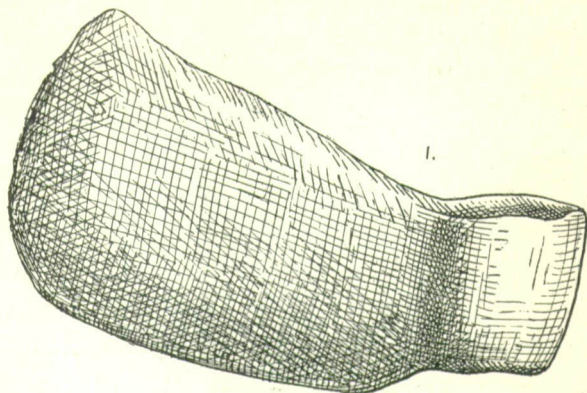
³ U. o. 1888. XIII. II. 67. és 1890. 436.; 1892. 166.

⁴ Arch. Ért. 1888.

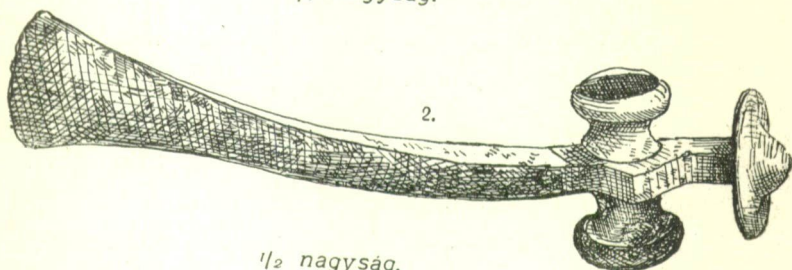
⁵ Arch. Ért. 1890. 356. és Römer, Műrégész. Kalauz 30.

⁶ Arch. Ért. 1892. 244. és 1893. 178.; 1888. 384.

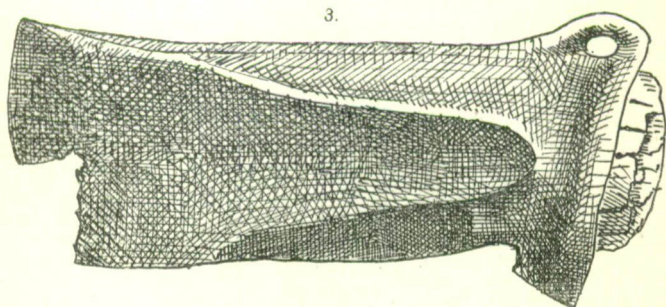
⁷ U. o. 1888. XIII. II. 45.

$\frac{2}{3}$ nagyság.

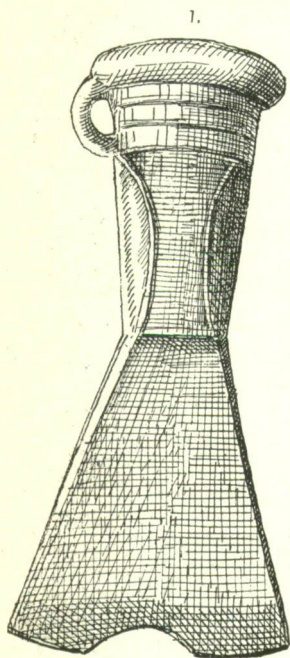
$\frac{1}{2}$ nagyság.

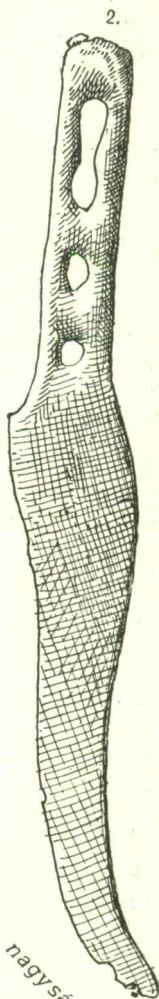
$\frac{2}{3}$ nagyság.

17. sz. A bronz korszak emlékei a határból.

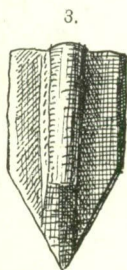
(A h. m.-vásárhelyi főgymn. régiségtárban.)

$\frac{3}{4}$ nagyság.

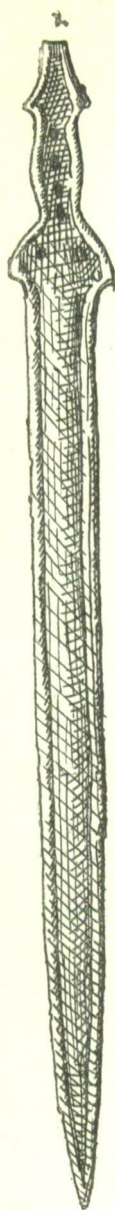
$\frac{3}{4}$ nagyság.

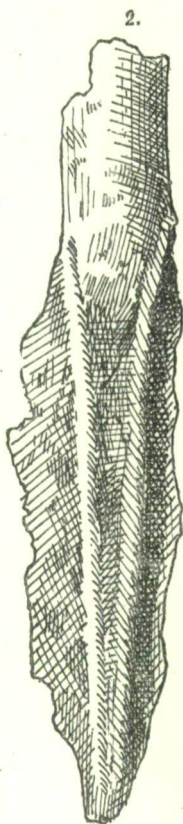
$\frac{1}{1}$ nagyság.

18. sz. A bronz korszak emlékei a határból.

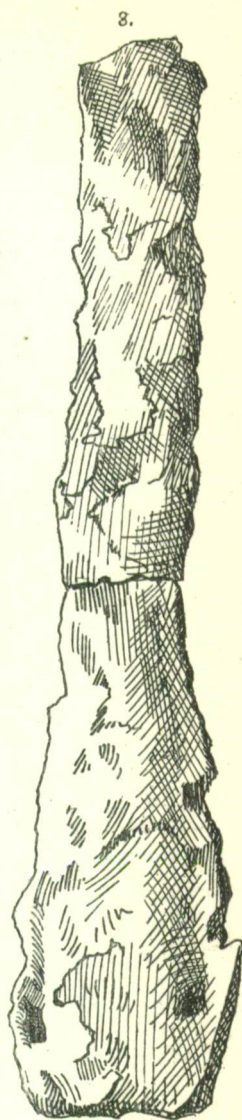
(A h.-m.-vásárhelyi főgymn. régiségtárban.)

$\frac{1}{5}$ nagyság.

$\frac{3}{4}$ nagyság.

$\frac{2}{3}$ nagyság.

19. sz. A bronz korszak emlékei határunkból.

(A h.-m.-vásárhelyi főgymn. régiségtárban.)

későbbi korbeliekkel együtt a Magyar Nemzeti Múzeumhoz küldettek fel,¹ egy talpcsöves edény, melyhez hasonlók hazánk más részeiből (Szegeď, Szelevény, Lengyel stb.) is kerültek elő, utóbbi helyen emberi csontvázak mellől, hol az a rendeltetésök volt, hogy a halottak sírontúli útjára világot vessenek, s végül, hogy egyebet mellőzünk, egy henger idomú lyukas agyag edény, mely kissé megcsonkítva, a helyi régiség táiban őriztetik.² E sűrűn előforduló letetek azt hirdetik, hogy azon korban e vidéket s általában hazánk sík földét oly nép lakta, mely hosszú időn keresztül a művelődésnek nem alacsony fokán állott, ép' úgy, mint a természeti határok által elzárt Svájcban. S ez a művelődés itt, hazánkban önállóan fejlődött ki, erre utal az idevaló (felső-magyarországi) réz- és kő-nemek használata s a bronz eszközök első formáinak a kő készítmények idomaival való megegyezése.³

Önként értetődik, hogy e fém eszközök használatba vétele még nem jelenti azt, hogy a kő eszközök azok által teljesen kiszorítottak volna a használatból, sőt ellenkezőleg föl kell tennünk hogy ez utóbbiak a lakosság szegényebb és műveletlenebb részénél egyidejűleg még sokáig használatban maradtak, a mint azt ma is látjuk, hogy

¹ Lásd egyenként és tüzetesen a Magyar Nemzeti Múzeum érem- és régiségosztályának naplóját. 1884. 15. 30. f.-számok.

² Rajza megvan Hampelnél, i. m. LXXVIII. 4.

³ Hoernes, Die Urgesch. des Menschen 405—407.

ugyanazon helyen és ugyanazon időben élő emberek más-más anyagot választanak használati czikkeikhez, mindenik a maga tehetsége, módja és belátása szerint. E körülmény miatt valaki kérdésbe tehetné azt is, hogy létezett-e valósággal nálunk külön kő korszak? mert eddig határozottan és kizárólag kőkori telepre s határozottan kőkori temetőre határunkban csakugyan nem találtunk. Azonban a hasonfekvésű szomszédos területekről, mint már láttuk, ilyenek már eddigelé is kerültek napvilágra, s épen ezért, minthogy szórványosan talált kő eszközeink hasonló viszonyokra utalnak, valószínűnek kell tartanunk, hogy a bronz kultúra meghonosulása előtt egy külön kő korszak nálunk is létezett. Hasonló következtetéssel jutunk arra az állításra, hogy határunkban már a bronz kor régebbi időszakában is emberek laktak. Mert habár bronz leleteink a bronz kor utolsó szakába, sőt egy részben a vas korba sorozhatók is, de az itt talált réz eszközök csakugyan korábbi időre mutatnak: a vidéken, nevezetesen Szegváron, Donát-pusztán, Mindszenten, Szentesen s Csongrád-megye egyéb részein obsidian mellékletekkel talált urnatemetők pedig, és a határunkbeli Szöllőshalomról kiásott hamvvedrek, kétségtelenné teszik, hogy e tájon a régibb bronzkor emberei is laktak.¹

¹ V. ö. Römer, Resultats Generaux du mouvement Archeologique en Hongrie. Budapest, 1878. (a mellékletbeli térképpel együtt) és Arch. Ért. 1892. 244.

Kétségtelenül a bronz korra utalnak a régiség-tárunkbeli fibulák, a Szabadságtéren vagy Vásárálláson talált s Karancsi D. lelkész birtokában levő fekete és veres fényezett edénykék, melyek sajátságosan pontozott vonalakkal díszítvék, grafitos és korongon készült őskori agyag edényeink tetemes része, a Darvason talált fenecziai gyöngyök s azon külön eltemetett emberi fejek, melyek a csont váz többi része nélkül a Nagytátár-sánczban és a Köves-halmon találtattak, mert ebben a korban is temettek égetetlenül vagy csak tökéletlenül égetve.¹ Valószínűen ugyanezen időszakra vall az a két sima tömör arany kárperecz ($31\frac{1}{2}\#$); két darab szalagos arany tekerész ($11\frac{1}{2}\#$) és sodronyos kar perecz ($4\#$), melyeket, mint itteni leletet, a Magyar Nemz. Múzeum 1893-ban vásárolt meg.

E korszakba tartozhatik azon agyag edények és eszközök egy része is, melyeket fentebb a kőkornál soroltunk elő, a mennyiben t. i. azok egyike vagy másika egy részének mely korba tartozása bizonytalan.

A bronz kori eszközök és készítmények ritkán fordulnak elő csontvázak mellett, hanem inkább önállóan, néhol halmozva tűnnek elő s nagy változatosságukkal lepnek meg. Ha a vidékbeli és hazai e nemű régiségek közt széttekintünk, úgy találjuk, hogy vannak ezek közt nagy számmal

¹ Hasonló temetési eljárás külföldön és hazánk több pontjain is észleltetett. Arch. Közl. VIII. 76: (Érdy.)

s igen sokféle alakban és diszítéssel készített fegyverek, a mi a nép harczias foglalkozásáról tanuskodik, de vannak olyanok is, melyek azt mutatják, hogy e nemzet földműveléssel, iparüzéssel és kereskedelemmel is foglalkozott s eszközeinek megválogatásában és készítésében nem csekély értelmességgel, ügyességgel és ízléssel rendelkezett. Láthatók itt fejszék, csákányok, fűrészek, borotvák, ékszerek; szám nélkül és gazdag választékban, sarlók, kocsi kerekek, ló szerszám díszek. edények, háztartási és fényüzési czikkek stb. és hamv vedrek, mely utóbbiak használata, a halottak megégetése egy magában is e nép nagy értelmi fejlettségéről és okosságáról tesz bizonyosságot. Eszközeik nagyobb részt olyanok, melyek anyagának megszerzéseért hazánk távolabbi részeivel vagy messze világrészekkel kellett kereskedelmi összeköttetést fentartaniok. Maga az ón, mely a bronzkeveréshez kellett, Angliából származott. Az üveggyöngyöt, mint a kőkori népek, ők is a fönicziai kereskedők útján kapták. Némely ékszereikhez Ázsia tengereiből nyerték a kagylókat stb. De nemcsak beszerezték az eszközöket, hanem azok egy részét magok készítették is, mint arról a zentesi és szegedi határookban talált bronz öntősműhelyek tanuskodnak s készítményeiknek saját szerű jelleget, alakot és diszítést is adtak, minővel a hasonnemű külföldi iparczikkek nem bírtak s melyeket külföldre is hazánkból szállítottak.¹

¹ Ortway Temesvm. tört. I. 157. A hazai bronzkori iparosok annyi ízléssel és önállósággal dolgoztak, hogy a

Szakszékfiak véleménye szerint ők hányták hazánkban s Europa egyéb részeiben ama halmok és földsánczok nagy részét, melyeket nálunk szokás kun halmoknak és avar „gyűrűk“¹-nek nevezni, melyekben némelyek tervszerű s halászati helyes számítás is találnak. E védművek, melyek közé a solti dűlőben, a Tisza mentén elnyúló nagy sánczolások és a határunkban emelkedő igen nagy számú halmok jó része is tartozhatik; és itt létök már fentebb elősorolt emlékei mutatják, hogy uralmuk egész vidékünkre és határunkra kiterjedt. A Mártélyi magaslatot közvetlen a Tisza partján, Kopáncsot, Gorzsát és Batidát a rétség vizei közt s a régi Hód-tava partján elterülő Sarkajt, Szöllő-halmot és Dillinkát, a mostani kutasi útfélen levő téglagyárak mellékét kisebb-nagyobb tömegekben megszállva tartották s itt a kor viszonyokhoz mért jólétben és műveltségben éltek.

A kőkori ember még gyéren lakta határunkat, eszközeik ritkák, csontvázaikra szórványosan is alig akadunk, ha ugyan ilyeneknek lehet azokat tekintenünk, melyek a pusztá érintésre

külföldi szaktudósok, mikor 1876-ban a b.-pesti nemzetközi történelem előtti congressuson megjelentek, csudálkozásukat alig győzték kifejezni. (Hoernes, Die Urgeschichte des Menschen 405).

¹ Némelyek éppen «Győr»-öknek nevezik, annak feltűntetéseül; mintha az eredeti «Ring»-nek ez a régi szavunk felelne meg: holott Győr a régi magyaroknál nemzetség (család) név volt.

szétmállanak s a felvételre és megőrzésre többé nem alkalmasak. A bronzkori elődök azonban már számosabban laktak együtt, települési helyeknek azonban ők is vizeink ármentes partjait és szigeteit választották, vagyis a rétet, a Hód- és a Fejér-tó és a Tisza partjait, hol jó ivóvizet, halakban gazdag folyót és tavakat, közelben pedig a növény termelésre kitűnő területeket és közlekedésre alkalmas vonalakat találtak, jó részben ugyanazon helyeken, hol már a kőkori ember is tanyázott.

A bronzkornak sem kezdetét, sem végét nem tudjuk rendes időszámítással biztosan kifejezni. Némelyek szerint Kr. e. ezer, mások szerint csak két évszázaddal kezdődött volna az. Utóbbi állítás azonban, mivel a réz és az ón használata kétségtelen irott adatok szerint már sok századdal korábban ismeretes volt, el nem fogadható. Még kevésbé áll az az állítás, hogy a bronzkornak a rómaiak vaskora szakította volna végét, mert a bronzeszközök és diszítmények együtt, ugyan azon lelő helyen fordulnak elő gyakorta a vassal, s mint látni fogjuk, nálunk azok a népvándorlás s az Árpádok idejében, sőt köz tudomás szerint napjainkban is széltere használtatnak.

Általában a vas néhol igen korán jelentkezik a régiség leletek közt, úgy hogy e körülmény némely régészeket arra indított, hogy a vas használatát idő szerint is elébe helyezzék a réznek és a bronznak s a vaskort mindjárt a kőkor után

tegyék. Földrészünkön azonban a bronz mégis korábban nyert általánosabb elterjedést s habár a görögök és rómaiak Kr. e. már 9—10 századdal ismerték és használták a vasat, Közép-Európában a bronz alkalmazása maradt túlsúlyban. Területünkön is a legrégebbsnek vélhető leletekben a bronz szerepel, habár ennek oka az is lehet, hogy a legrégebb vastárgyakat a rozsdá megemészthette. Később is sokáig megtartotta köztudomás szerint hazánk területén a bronz a maga fölényét, még oly késő időben is, mint a Kr. e. első század, mikor némely írók szerint Nyugat-Európában már a vaskor járta.¹ Az kétségtelen, hogy Strabón a maga koráról, mely a Krisztusé is, azt írja, hogy a vas használata igen el van terjedve, még a galloknál is,² úgy hogy nem sokat tévedhetünk, mikor azt állítjuk, hogy a vas használata, az ú. n. la tène-i kor, nálunk a kelta bevándorlással kezdődik, de a népvándorlásba is benyulik. A la tènei kort jellemző leletek s főleg edények már sűrűn fordulnak elő egész határunkban, melyekhez a római kori barbársá népvándorláskori emlékek még nagyobb számban csatlakoznak.

Ezzel azonban történetünk másik korszakába lépünk át, melynek eseményeit és állapotát már az ó-kori irott történelmi és földrajzi művek is tárgyalják, úgy hogy további előadásunkban

¹ Hoernes, i. m. 407.

² Geografia Amstelod. 1707. X. 72.

ezekre támaszkodhatunk, a nélkül, hogy azokat a legközelebbi ujjmutatásokat és közvetlen vonatkozásokat, melyeket az anyaföld ölébe rejtőzött s onnét legújabbán előkerült emlékekből olvashatunk ki, egészen tekinteten kívül hagynók.
